

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглянуто сутність об'єктів інтелектуальної власності та методологію їхньої оцінки. Проаналізовано підходи до класифікації об'єктів інтелектуальної власності та поділено методи оцінки останніх за їх застосуванням для кожної групи. Запропонована класифікація методів враховує їх специфічні особливості.

Ключові слова: об'єкт інтелектуальної власності, класифікація, методи оцінки об'єктів інтелектуальної власності.

Питання про ціну на об'єкти інтелектуальної власності належить до найбільш дискусійних у сучасній економіці. В Україні тривалий час не існувало їх цивілізованого ринку та ціна визначалася на основі витратного підходу.

Сучасна практика ціноутворення на об'єкти інтелектуальної власності спростовує основне положення про те, що ціна є тільки грошовим вираженням вартості. Об'єкти інтелектуальної власності відрізняються за своїм функціональним та інформаційним наповненням та значно відрізняються за ціною. При визначенні вартості основна увага звертається на унікальність об'єкта інтелектуальної власності та його переваги. Сьогодні практика ціноутворення залежить від виду об'єктів інтелектуальної власності, еластичності попиту на нього, типу конкуренції на ринку.

У наш час проблемами ціноутворення на об'єкти інтелектуальної власності займається обмежена кількість зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких В. Єремін, В. Іноземців, А. Козирев, М. Портер, А. Чухно, О. Шипова. Проте питання єдиної класифікації для оцінки об'єктів інтелектуальної власності є предметом наукових дискусій.

Метою нашої роботи є вдосконалення класифікації методів оцінки об'єктів інтелектуальної власності.

Згідно з цивільним кодексом України, інтелектуальна власність – це права на результати інтелектуальної діяльності людини, а саме: літературні і художні твори; комп'ютерні програми і бази даних; виконання, фонограми, відеограми, програми організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; топографії інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; фірмові найменування, торгові марки, знаки для товарів і послуг, географічні вказівки; комерційна таємниця [1, с. 420-428].

Оцінка вартості об'єктів інтелектуальної власності регулюється в Україні бухгалтерським стандартом, який відносить об'єкти інтелектуальної власності до нематеріальних активів. При цьому перелік нематеріальних активів ширший за об'єкти інтелектуальної власності, право на які регулюються Цивільним кодексом України.

Положення бухгалтерського обліку «нематеріальні активи» трактує нематеріальний актив як немонетарний, який не має матеріальної форми і може бути відокремлений від підприємства й

використовується ним більше одного року (чи одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться по кожному об'єкту за такими групами [2, с. 2]:

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною і іншою інформацією про довкілля й т. ін.);
- права користування майном (право користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень й т. ін.);
- права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові назви й т. ін.);
- права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції й т. ін.);
- авторські та суміжні з ними права (право на літературні і музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних й т. ін.);
- гудвіл;
- інші нематеріальні активи (право на здійснення діяльності, використання економічних і інших привілеїв).

Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається у балансі, якщо існує вірогідність отримання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням та його вартість може бути достовірно визначена [2, с. 2].

Бухгалтерський облік нематеріальних активів згідно з українським стандартом припускає витратний підхід до їх оцінки і обліку. В українському бухгалтерському стандарті зазначено, що придбані або створені нематеріальні активи зараховуються на баланс підприємства за первинною вартістю, яка складається з вартості придбання, мита, податків та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням і використанням.

Первинна вартість нематеріального активу, створеного підприємством, містить прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, безпосередньо пов'язані із створенням цього нематеріального активу і приведенням його до стану придатності для використання за призначенням (оплата реєстрації юридичного права, амортизація патентів, ліцензій й т. ін.) [2, с. 3].

Згідно з українським законодавством і бухгалтерським стандартом, застосовується тільки витратний метод оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності, не враховуючи їх вид і специфіку подальшого використання. Виникає необхідність вдосконалення класифікації об'єктів інтелектуальної власності, які повинні враховувати, окрім витрат, також інші фактори.

У теорії існує велика кількість методів оцінки

інтелектуальної власності. Вибір методу оцінки залежить від наявності необхідної інформації, вимог покупців або власників об'єктів інтелектуальної власності, економічної ситуації на момент оцінки. На рис. 1. зображена вдосконалена нами класифікація методів оцінки інтелектуальної власності, яка ґрунтується на витратному, ринковому і прибутковому підході.

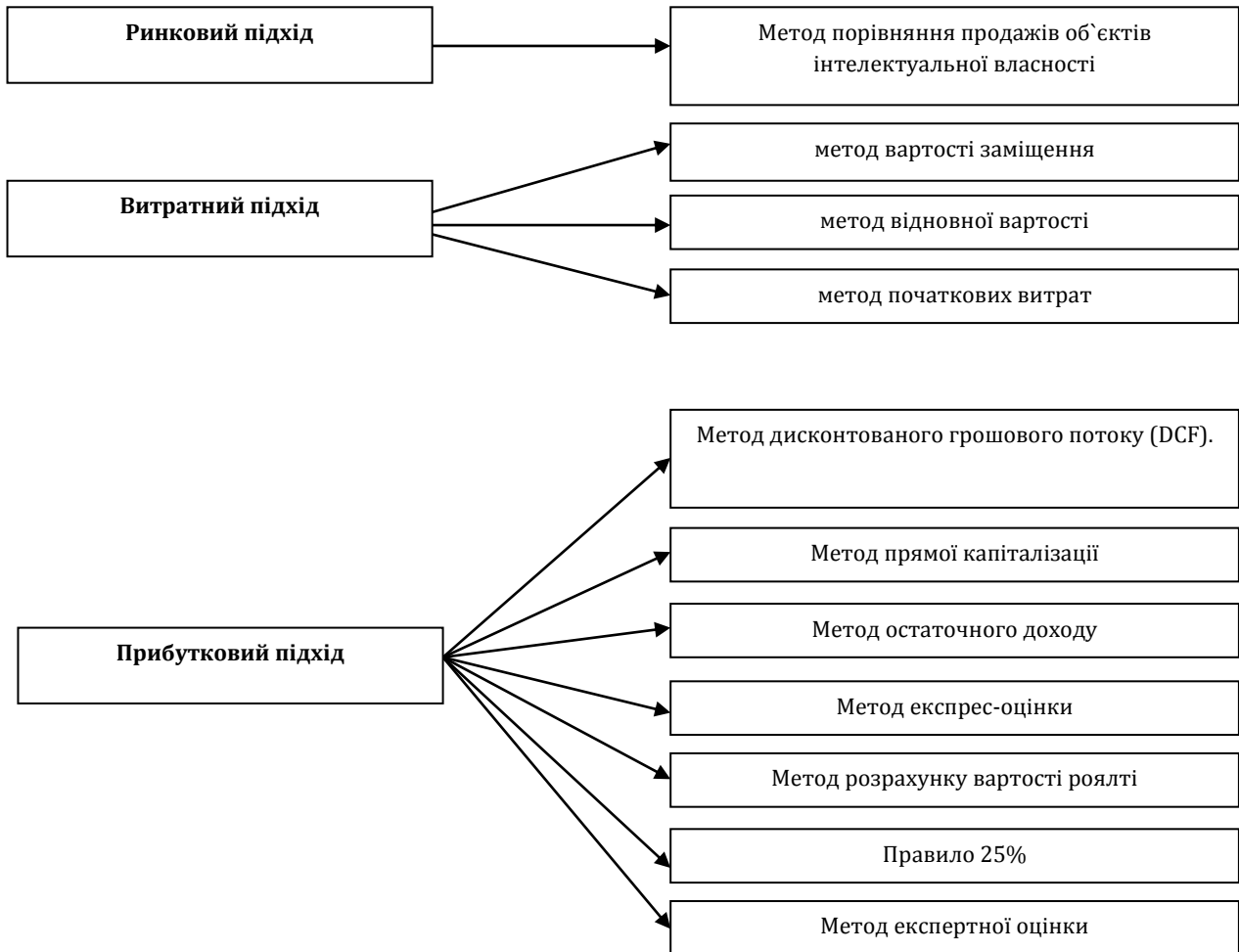

Рис 1. Класифікація методів оцінки інтелектуальної власності

Ринковий підхід. При ринковому підході використовується метод зіставлення продажів, коли активи порівнюються з аналогічними об'єктами інтелектуальної власності, які були продані на відкритому ринку. Джерелами даних, які використовуються в розрахунках, є ринки, на яких продаються як інтереси власності на аналогічні нематеріальні активи, так і деривати, ф'ючерси й опціони. При застосуванні ринкового підходу повинна існувати обґрунтована база для порівняння. Для визначення величини вартості використовуються попередні угоди на аналогічні об'єкти, а також може знадобитися коригування даних з урахуванням зміни часу, інфляції і кон'юнктури ринку.

Витратний підхід. Цей підхід використовується при оцінці вартості об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), якщо неможливо знайти об'єкт – аналог, відсутній досвід реалізації подібних об'єктів або прогноз майбутніх доходів не є стабільний. Витратний підхід

припускає визначення вартості ОІВ на основі калькуляції витрат, необхідних для створення або придбання, охорони, виробництва і реалізації об'єкта інтелектуальної власності на момент оцінки. Існує декілька витратних методів оцінки на створення ОІВ:

Метод вартості заміщення об'єкта оцінки полягає в підсумовуванні витрат на створення ОІВ, аналогічного об'єкту оцінки, в ринкових цінах, чинних на дату проведення оцінки, з урахуванням зношення.

Метод відновної вартості полягає в підсумовуванні витрат у ринкових цінах, чинних на дату оцінки, на створення об'єкта, який є ідентичним об'єкту оцінки, із застосуванням аналогічних матеріалів і технологій, з урахуванням зношення.

Метод початкових витрат полягає в підсумовуванні первинних витрат, підсумованих з урахуванням справжніх умов та індексу зміни цін у цій галузі.

При оцінці беруть до уваги всі витрати, до яких належать такі, як: оплата праці, маркетингові й

рекламні витрати, витрати на страхування ризиків, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, витрати на вирішення правових конфліктів, на витрачені матеріали, собівартість науково-методичного забезпечення, індивідуалізації власної продукції – логотипу, ліцензій, сертифікатів й т. ін. [4, с. 43-51].

Прибутковий підхід. При прибутковому підході вартість нематеріального активу або його частини визначається шляхом розрахунку приведеної до теперішнього моменту вартості прогнозованих майбутніх вигод. У цьому випадку використовуються наступні методи оцінки [7, с. 51-74].

Метод дисконтування грошового потоку (Discounted Cash Flow – DCF) передбачає розрахунок грошових надходжень для всіх майбутніх періодів. Ці надходження конвертуються у вартість шляхом застосування ставки дисконтування і використання техніки розрахунку вартості, приведеної до теперішнього моменту. Метод дисконтування використовується для ОІВ, які мають конкретні терміни корисної служби, тобто періоду, впродовж якого нематеріальні активи принесуть власникові економічну віддачу від активів.

Дисконтований грошовий потік – DCF (Discounted Cash Flow), розраховується за наступною формулою (1):

$$M_n = \frac{CF_1}{(1+i)} + \frac{CF_2}{(1+i)^2} + \frac{CF_3}{(1+i)^3} + \dots + \frac{CF_n}{(1+i)^n} = \frac{\sum_{t=1}^n CF_t}{(1+i)^t} \quad (1)$$

де: CF_t – грошовий потік у році t від використання об'єкта оцінки; i – ставки дисконтування; M_n – вартість об'єкта інтелектуальної власності через n років.

Ставки дисконтування встановлюються за даними ринку на момент оцінки і виражаються як мультиплікатори цін, які визначаються за даними укладених угод з продажу бізнесу або як процентна ставка. У якості норми дисконтування може бути прийнятий рівень передбачуваного прибутку при альтернативному використанні засобів на створення, виробництво і реалізацію продукції, відсоток за банківський депозит, норма прибутку при вкладенні коштів у цінні папери, процентна ставка рефінансування.

2. *Метод прямої капіталізації.* Якщо виходити з того, що об'єкт оцінки отримується не з метою його швидкого перепродажу, а на роки тривалої експлуатації, то при досить великому значенні n формула розрахунку дисконтованого грошового потоку перетвориться у формулу (2):

$$M_n = \frac{CF_0'}{r_k} \quad (2)$$

Де: M_n – вартість об'єкта інтелектуальної власності; CF_0' – середній дохід після закінчення кожного року; r_k – коефіцієнт капіталізації, який складається з реальної ставки дисконту і коефіцієнта амортизації.

Метод прямої капіталізації досить простий, проте він статичний, і тому потрібно особливу увагу звернути на правильний вибір показників чистого доходу і коефіцієнтів капіталізації.

3. *Метод залишкового доходу.* Метод залишкового доходу використовується для конвертації доходу у вартість. У цьому випадку репрезентативна величина доходу ділиться на ставку капіталізації або множиться на мультиплікатор доходу, що розраховується за такою

формулою (3).

$$M_n = \frac{M_r'}{r_k} \quad (3)$$

Де: M_n – поточна вартість об'єкта оцінки; M_r – репрезентативна величина доходу; r_k – коефіцієнт капіталізації, який складається з реальної ставки дисконту і коефіцієнта амортизації.

4. *Метод експрес-оцінки* передбачає розрахунок узагальненого показника ефективності на основі аналізу динаміки сумарного грошового потоку за весь період використання об'єкта інтелектуальної власності як інвестиційного проекту. Підсумковим показником реалізації проекту є величина чистого приведенного доходу NPV як функція часу t та розраховується за формулою (4):

$$NPV = \frac{\sum_{t=1}^n (a_t \times CF_t)}{(1+r)^t} - I_0 \quad (4)$$

Де: NPV – величина чистого приведенного доходу; CF_t – сумарний потік платежів у період t ; r – ставка відсотка, яка використовується; a_t – множник, що коригує; I_0 – початкові інвестиції; n – термін проекту з використання об'єкта інтелектуальної власності.

Величину NPV, як правило, розглядають як характеристику доходності проекту порівняно з альтернативним розміщенням грошових коштів покупця під банківський відсоток.

5. *Розрахунок вартості роялті* може застосовуватися для творчих продуктів, які оформляються як об'єкти інтелектуальної власності за умови домовленості з покупцем про відрахування певних засобів на користь продавця. Ставка роялті, тобто величина % періодичних відрахувань на користь правовласника, є відношенням величини відрахувань на користь правовласника до величини загальної вартості або ціни зробленої і реалізованої користувачем продукції, або послуг з договору, що може бути виражено наступною формулою (5):

$$R = \frac{PP_{л-ра}}{Ц} \quad (5)$$

Де: R – ставка роялті; $PP_{л-ра}$ – величина відрахувань на користь правовласника; $Ц$ – ціна зробленої та реалізованої користувачем продукції або послуг за договором.

Сума періодичних відрахувань на користь правовласника повинна зменшуватися із зниженням додаткового прибутку. За відсутності додаткового прибутку ставка роялті дорівнює нулю, тобто відрахування правовласникові не робляться.

Економічний сенс методу полягає в розподілі отриманого від використання ОІВ прибутку правовласника між ним і користувачем у погодженій пропорції, шляхом встановлення певного відсотка від ціни зробленої і реалізованої продукції. Цей метод має практичне застосування в умовах реалізації договору франшизи (договір комерційної концесії).

На практиці застосовують наступні методи визначення роялті:

визначення ціни ліцензії або франшизи через роялті, які було встановлено в раніше укладених угодах, незалежно від конкретних предметів договору;

визначення роялті на базі середніх роялті, які склалися в цій галузі на аналогічну або взаємозамінну продукцію.

Ставка роялті коливається, як правило, в межах 1-12%. Найчастіше вона встановлюється в межах 2-6%. Для деяких галузей існують емпіричні шкали середньостатистичних ринкових роялті, які називаються ринковою ціною франшизи або ліцензії.

Ставки роялті можуть змінюватися за роками дії договору франшизи: або збільшуватися, або зменшуватися у міру збільшення терміну дії договору. Можливе використання ковзаючої ставки роялті, залежної від обсягів виробництва або продажів продукції.

Ставки поточних відрахувань можуть бути диференційовані залежно від виду франшизи, терміну дії угоди, обсягу виробництва продукції, що ліцензується, її ціни реалізації. У договір франшизи може бути внесена заувага про мінімальну суму винагороди, яка у будь-якому випадку має бути виплачена правоотримувачем.

6. *Правило 25 %.* За час існування патентного захисту об'єктів інтелектуальної власності сформувалася певна традиція, згідно з якою претендент виявляв готовність платити патентовласнику 25% від очікуваного валового прибутку, який був отриманий за рахунок використання ліцензії.

За умови застосування цього методу оцінки об'єктів інтелектуальної власності, правоотримувач (ліцензіат) не зацікавлений у розкритті своїх потенційних показників, тому оцінити діапазон прибутку можна на період не більше двох років. При цьому, для нової сфери бізнесу, де розмір прибутку не визначений, пропорції розподілу прибутку слід збільшувати на користь ліцензіата, оскільки він піддається підвищеному ризику.

7. *Метод експертних оцінок* – ґрунтується на досягненні згоди групою експертів. Існує велика кількість методів експертних оцінок. В одних випадках з кожним експертом працюють індивідуально і він висловлює свою думку незалежно від інших. У інших випадках експертів збирають разом для обговорення і підготовки матеріалів, завдяки чому уникають помилок. При цьому кількість експертів має бути такою, щоб можна було застосувати статистичні методи розрахунку узгодженості їх думок. Передбачається, що колективне рішення виробляється групою, яка складається з певної кількості експертів [7, с. 70-74].

На першому етапі усім експертам пропонується один і той самий перелік можливих варіантів рішення. Безліч варіантів позначається через X, а самі варіанти означають – x, y, z.

Другий етап роботи полягає у формулюванні критеріїв обробки експертних оцінок. Основними процедурами обробки персональних експертних оцінок є: ранжування, нормування, попарне порівняння і послідовне порівняння.

При ранжуванні початкові ранги перетворюються спочатку так, що ранг 1 стає n – м рангом і так далі, а ранг n стає рангом 1. По цих перетворених рангах обчислюються суми за наступною формулою (6):

$$R_j = \sum_{k=1}^M R_{jk} \quad (6)$$

Де: R_j – сума перетворених рангів по усіх експертах

для j – го чинника; R_{jk} – перетворений ранг, присвоєний k – м експертом j – му чиннику; M – число чинників.

При нормуванні початкові оцінки, які були приписані експертами кожному чиннику, виписуються з двома значущими цифрами і перетворюються таким чином за формулою (8):

$$W_{jk} = \frac{P_{kj}}{\sum_{k=1}^M P_{kj}} \quad (8)$$

Де: W_{jk} – вага, розрахована для j – го чинника на підставі даних експерта k;

P_{kj} – оцінка, ця k – м експертом j – му чиннику.

При попарному порівнянні визначають кількість виборів цього чинника за усією матрицею чинників [fkj] і вага j – го чинника для k – го експерта за формулою (9):

$$W_{jk} = \frac{1}{n \int KJ} \quad (9)$$

Середня вага j – го чинника по усіх експертах W_{jk} підраховується так само, як при нормуванні. При послідовному порівнянні усі підрахунки виконуються точно так, як і при нормуванні.

Після отримання W_{jk} і W_j проводиться статистичний аналіз отриманих даних. Він полягає у визначенні ступеня узгодженості думок усієї групи експертів стосовно відносної важливості чинників. На базі аналізу приймається рішення про подальше використання об'єктів інтелектуальної власності.

Проаналізовані методи оцінки інтелектуальної власності дозволили розробити підхід до їх класифікацій, який заснований на залежності застосування цих методів для кожної групи об'єктів інтелектуальної власності. Враховуючи те, що об'єкти інтелектуальної власності поділяються на 4 групи (авторське та суміжне право, право промислової власності та нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності), було розроблено наступну класифікацію, яка наведена в таблиці 1.

Запропонована класифікація методів оцінки інтелектуальної власності враховує специфічні особливості кожної групи об'єктів, у чому полягає наукова новизна нашої роботи. Крім того, було вдосконалено чинну класифікацію методів їх оцінки, яка заснована на витратному, ринковому та прибутковому підходах. Кожна з цих груп методів використовується залежно від умов, які склалися при оформленні угоди щодо купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності. При ринковому підході використовується метод порівняння продажів, коли активи порівнюються з аналогічними об'єктами, які були продані на відкритому ринку. Витратний підхід припускає визначення вартості OIB на основі калькуляції витрат, необхідних для створення або придбання, охорони, виробництва і реалізації об'єкта інтелектуальної власності на момент оцінки. Методи, які ґрунтуються на прибутковому підході, найбільш прийнятні як для продавців, так і покупців, оскільки базуються на оцінці потенційних вигод від використання об'єктів інтелектуальної власності.

Таблиця 1. Підхід до класифікації методів оцінки об'єктів інтелектуальної власності залежно від їх виду

	Об'єкти авторського права	Об'єкти суміжного права	Об'єкти права промислової власності	Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності
Види об'єктів інтелектуальної власності	<ul style="list-style-type: none"> - літературні твори, - художні твори, - комп'ютерні програми, - бази даних. 	<ul style="list-style-type: none"> - виконання творів, - фонограма, - відеограми, - передачі організацій мовлення 	<ul style="list-style-type: none"> - винаходи, - корисні моделі, - промислові зразки, - торгові марки, - географічні вказівки, - фірмові найменування 	<ul style="list-style-type: none"> - сорти рослин, - породи тварин, - комерційні найменування - наукові відкриття, - раціоналізаторські пропозиції - топографії інтегральних мікросхем
Методи оцінки	<ul style="list-style-type: none"> - метод дисконтованого грошового потоку(DCF) (тільки для комп'ютерних програм), метод за правилом 25% 	<ul style="list-style-type: none"> - метод дисконтованого грошового потоку(DCF), метод прямої капіталізації, розрахунок вартості роялті (для фонограм та виконання творів), 	<ul style="list-style-type: none"> - метод відновної вартості, - метод початкових витрат, - метод дисконтованого грошового потоку(DCF), метод прямої капіталізації, розрахунок вартості роялті, метод експрес-оцінки 	<ul style="list-style-type: none"> - метод вартості заміщення об'єкта оцінки, - метод початкових витрат - метод експертної оцінки

Список літератури

1. Гражданский кодекс Украины
2. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 242 від 18. 10. 99 з змінами та доповненнями №658 (з1011-12) від 31. 05. 2012.
3. Астапова Г. В., Чукурна О. П. Класифікація методів оцінки вартості бренду // Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці». Випуск 39. – Київ: Національний авіаційний університет, 2011 – С. 165-174
4. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал: Пер. с англ. // Под. Ред. Л. Н. Ковалик. -СПб. : Питер, 2001. - 288с. / Brooking A. Intellectual Capital: Trans. from English. / Pod. Ed. L. Kovalik. SPb. Peter, 2001. -288s.
5. Козырев А. Н., Макаров В. Л. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности. -М.: РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. – 368 с.
6. Леонтьев Б. Б., Мамаджанов А. Х. Принципы и подходы к оценке интеллектуальной собственности и нематериальных активов. Учебное пособие: -М.: РИНФО, 2003. -173с.
7. Маркетингові технології економічного зростання: Монографія/ М. А. Окландер, О. І. Яшкіна, І. Л. Литовченко та ін. / за ред. М. А. Окландера. – Одеса: Астропринт, 2012. – 376с. – Розділ 7. 3. – Моделювання вартості бренда.
8. Шипова Е. В. Оценка интеллектуальной собственности // Учебное пособие – Иркутск: Издательство БГУЭП, 2003. – 121с.
9. Чухно А. А. Постиндустриальная экономика: теория, практика та їх значення для України. – К.: «Логос». – 2003. – 623 с.
10. Климов С. М. Значение интеллектуальных ресурсов в постиндустриальной экономике [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.irpou.ru.article>. – Заглавие и загрузка информации с экрана.
11. Лекаркина Н. К. Алгоритм (модель) оценки интеллектуальной собственности организации в рамках оценки стоимости бизнеса // Управление экономическими системами. Электронный научный журнал [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://uecs.ru/index.php> – Заглавие и загрузка информации с экрана.

РЕЗЮМЕ

Чукурна Елена

Классификация методов оценки объектов интеллектуальной собственности

Рассмотрена сущность объектов интеллектуальной собственности и методология их оценки, а также проанализированы подходы относительно их классификации. Предложено делить методы оценки в зависимости от их применения для каждой группы объектов интеллектуальной собственности с учетом их специфических особенностей.

RESUME

Chukurna Olena

Classification of methods of estimation the objects of intellectual property

The essence of the objects of intellectual property and methodology of their estimation are considered. The approaches as for their classification are analyzed. It is suggested to classify the methods of estimation of objects of intellectual property

dependently on their application for every group of objects of intellectual property. The classification of methods of intellectual property taking into account the specific features of every group of objects of intellectual property is offered.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2013 р.